

Analyzing the Role of Religious Assemblies in Transforming Social Capital into a Driving Force for the Resistance Economy

Morteza Nesari^{*}

PhD in Strategic Cultural Management, Faculty of Strategic Management, National Defense University, Tehran, Iran. Email: Nesari.Morteza@gmail.com.

Citation Nesari, M. (2025). Analyzing the Role of Religious Assemblies in Transforming Social Capital into a Driving Force for the Resistance Economy. *EGHTESAD-E ISLAMI (A Quarterly Journal on Islamic Economics)*. 25 (99): 209-247

[10.22034/iec.2025.2062649.2887](https://doi.org/10.22034/iec.2025.2062649.2887)

Received: 2 June 2025 , Accepted: 6 October 2025

Abstract

Introduction: Religious assemblies (Hey'ats) in Iran, as long-standing grassroots institutions rooted in Shi'a culture, function as intermediaries between society and the macroeconomy through the mobilization of social capital. This qualitative study explores their role in strengthening the resistance economy and proposes an indigenous framework for Islamic economic development.

Objective: The objective of the research is to analyze how Hey'ats convert social capital into productive economic activities, thereby enhancing the resistance economy. The study examines trust-based and cooperative mechanisms within these networks and highlights the advantages of this model compared with secular approaches.

Methodology: Using a qualitative design and thematic analysis, the study draws on semi-structured interviews with 30 active Hey'at members from both urban and rural regions of Iran. The focus is on identifying the mechanisms through which social capital is transformed into economic action.

Findings: The findings show that Hey'ats channel social capital into productive initiatives through targeted votive offerings (directing religious donations toward production), assembly-based cooperatives (reducing risk through institutional trust), and ritual marketing (promoting local products during religious ceremonies). Integrated religious-economic education also shifts members' mindsets toward production-oriented thinking and strengthens collective participation. The main challenge lies in maintaining a balance between spiritual functions and emerging economic activities.

Conclusion: The study concludes that Hey'ats, by leveraging trusted social networks, serve as intermediary institutions offering an indigenous model for advancing the resistance economy. This model reinforces national production and provides valuable guidance for participatory policymaking under sanctions, contributing to greater economic resilience.

Keywords

Religious Assemblies (Hey'ats); Social Capital; Productive Investment; Resistance Economy; Targeted Endowments.

Extended Abstract

1. Introduction

The designation of 1404 as the “Year of Investment for Production” by Iran’s Supreme Leader outlines a strategy to tackle economic challenges like sanctions, inflation, unemployment, and declining productivity. As stated on 20 March 2025, “Production thrives when investment, primarily from the people, is realized.” This initiative promotes grassroots investment to foster economic progress, job creation, and self-reliance, countering stagflation. However, capital often flows to non-productive sectors due to risks and weak trust. Religious assemblies (Hey’ats), rooted in Shiite culture, leverage trust networks and social capital to facilitate production-oriented initiatives. This study explores their role in transforming social capital into productive activities, offering an indigenous model for the resistance economy aligned with Islamic principles. This research analyzes how Hey’ats transform social capital into productive economic activities to strengthen the resistance economy. It examines mechanisms like endowments, cooperatives, and ritual marketing, highlighting their advantages over secular models. By addressing how trust networks and collaborative norms reduce investment risks and foster production, the study proposes a novel framework for economic progress rooted in Islamic values, contributing to theoretical and practical advancements in Islamic sociology.

2. Research Methodology

This qualitative study uses thematic analysis to identify patterns in data (Boyatzis, 1998). Thirty active Hey’at members (18 men, 12 women) from 10 Iranian provinces were selected via purposive and snowball sampling, focusing on those with economic initiative experience. Semi-structured interviews (45–70 minutes) achieved saturation after 23 sessions, with seven more for robustness. MAXQDA software coded 150 initial codes, organized into three overarching themes using Braun and Clarke’s six-stage process. Validity was ensured through triangulation and peer review (Cohen’s Kappa: 0.82). Limitations include recall bias and limited generalizability.

3. Research Findings

This study identifies three overarching themes illustrating how Hey’ats transform social capital into productive economic activities, addressing the research questions on mechanisms, endowment conversion, and trust-based

Analyzing the Role of Religious Assemblies in Transforming Social Capital into

guarantees:

1. Social Capital as a Catalyst for Production Social capital, encompassing trust, networks, and norms, drives Hey'ats' economic contributions. Key organizing themes include:

Institutional Trust: Trust rooted in religious ethics mitigates investment risks. A participant stated, "I trust the Hey'at with my money for God-pleasing work; I'm not worried about misuse." This trust substitutes for weak legal frameworks, encouraging participation.

Communication Networks: Dense networks pool resources, e.g., merchants in a rural Hey'at funded a textile workshop, employing 15 locals.

Targeted Endowments: Donations fund ventures like oil-pressing machines, creating sustainable jobs. A participant noted, "We collected endowments to buy equipment, employing 20 women."

Collaborative Norms: Ethical guarantees, like collective loan repayment, foster cooperation. A participant said, "Non-repayment means exclusion from ceremonies, stronger than legal contracts."

Religious Rituals: Ceremonies promote production culture, e.g., Muharram gatherings market local products, strengthening networks.

2. Overcoming Structural Barriers Structural barriers divert capital to speculation. Hey'ats address these through:

Countering Speculation: Endowment funds shift capital to production. A participant remarked, "I invested in production after the Hey'at's guidance, not gold."

Rebuilding Trust: Hey'ats reframe efforts as "economic jihad," restoring confidence. A participant noted, "We see collective work as worship, not just profit."

Navigating Bureaucracy: Legal support reduces administrative hurdles, e.g., expediting permits for small businesses.

Financial Literacy: Education empowers sustainable investment. A participant said, "The Hey'at taught budgeting through religious talks."

Generational Distrust: Mixed-age groups bridge gaps, e.g., elders mentoring youth in cooperatives.

3. Models for Converting Social Capital Hey'ats employ practical models:

Targeted Endowments: Donations fund sustainable ventures, e.g., a Hey'at purchased sewing machines for a women's cooperative.

Cooperatives: Shared responsibility minimizes risks, with social sanctions ensuring accountability. A participant explained, "Our cooperative

Copyright © 2024 The Author(s);

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY-NC: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.en>), which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes.

shares losses; no one defaults due to community pressure.”

Ritual Marketing: Ceremonies promote products with trust-based branding, e.g., “blessed production” labels.

Technical-Economic Training: Education integrates religious values, reducing resistance. A participant noted, “Work is worship, learned through Hey’at sermons.”

Trust-Based Value Chains: Social oversight ensures quality, creating stable markets. A participant said, “We only trade with Hey’at members; their ethics guarantee quality.”

Key Insights: Hey’ats reduce risks through trust and norms, integrating spirituality with economic goals. They foster a production-oriented identity, transforming endowments into capital and rituals into market platforms. Challenges include ensuring transparency to maintain trust and balancing spiritual-economic roles to avoid commodification. The synergistic relationship between trust, networks, and rituals forms a chain: trust enables networks, which facilitate endowments, reinforced by norms and rituals, creating sustainable economic cycles.

4. Conclusion

Hey’ats, leveraging trust networks and religious values, act as intermediary institutions, transforming social capital into productive activities for the resistance economy. By redirecting endowments, forming cooperatives, utilizing rituals for marketing, and providing religious-economic education, they enhance production, employment, and resilience. They address barriers like bureaucracy and speculation, offering an indigenous model aligned with Islamic principles of justice and self-reliance. The primary challenge is maintaining spiritual integrity amidst economic pursuits. The proposed model integrates trust-building, resource mobilization, and barrier mitigation, creating a cycle of sustainable production. Policy recommendations include:

Establishing transparent endowment funds with community oversight to ensure accountability.

Integrating Hey’ats into national value chains while preserving autonomy to maintain trust.

Leveraging Hey’ats for financial literacy training in underserved regions to empower communities. This model informs policymakers on harnessing grassroots institutions during economic challenges. Future research could explore digital platforms for Hey’at-based economic activities, gender dynamics, long-term cooperative

● Analyzing the Role of Religious Assemblies in Transforming Social Capital into

impacts, and governmental collaborations to reduce administrative barriers. Hey'ats, blending spirituality and economics, exemplify a unique model where communities both "mourn and manufacture," driving economic progress.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Author's Contribution

The author is solely responsible for the design, implementation, writing, and final approval of the manuscript.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

شېرشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پر تال جامع علوم انسانی

تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی

به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی

مرتضی نثاری*

دانش‌آموخته دکتری مدیریت راهبردی فرهنگی، دانشکده مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.
Email: Nesari.Morteza@gmail.com

استناد نثاری، مرتضی (۱۴۰۴). تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی. فصلنامه اقتصاد اسلامی. ۲۵ (۹۹): ۲۴۷-۲۰۹

10.22034/iecc.2025.2062649.2887

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۵

چکیده

مقدمه: هیئت‌های مذهبی در ایران، به عنوان نهادهای مردمی ریشه‌دار در فرهنگ شیعی، از طریق سرمایه اجتماعی می‌توانند به عنوان واسطه‌ای بین جامعه و اقتصاد کلان عمل کنند. این مطالعه کیفی نقش این نهادها را در تقویت اقتصاد مقاومتی بررسی می‌کند تا الگویی بومی برای پیشرفت اقتصادی اسلامی ارائه دهد. **هدف:** این پژوهش با هدف تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به فعالیت‌های اقتصادی مولد، به بررسی چگونگی تقویت اقتصاد مقاومتی از طریق شبکه‌های اعتماد و همکاری می‌پردازد و مزایای این الگو را نسبت به مدل‌های سکولار نشان می‌دهد.

روش‌شناسی: این مطالعه کیفی با رویکرد تحلیل مضمونی و از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند با ۳۰ عضو فعال هیئت‌های مذهبی در مناطق شهری و روستایی ایران انجام شده است. تمرکز بر شناسایی مکانیزم‌های تبدیل سرمایه اجتماعی به فعالیت‌های اقتصادی است.

یافته‌ها: هیئت‌ها از طریق نذرهای هدفمند (هدایت نذورات به تولید)، تعاونی‌های هیئت‌محور (کاهش ریسک با اعتماد نهادی) و بازاریابی آیینی (ترویج محصولات محلی در مراسم) سرمایه اجتماعی را به فعالیت‌های مولد هدایت می‌کنند. آموزش‌های دینی-اقتصادی نیز ذهنیت اعضا را به تولیدمحوری سوق داده، مشارکت جمعی را تقویت می‌کند. چالش اصلی حفظ تعادل بین کارکرد معنوی و اهداف اقتصادی است.

نتیجه‌گیری: هیئت‌های مذهبی با تکیه بر شبکه‌های اعتماد به عنوان نهادهای واسطه‌ای الگویی بومی برای پیشرفت اقتصاد مقاومتی ارائه می‌دهند. این الگو تولید ملی را تقویت کرده، برای سیاست‌گذاری مشارکتی در شرایط تحریم راهگشاست.

واژگان کلیدی

هیئت‌های مذهبی، سرمایه اجتماعی، سرمایه‌گذاری در تولید، اقتصاد مقاومتی، نذرهای هدفمند.

مقاله

نام‌گذاری سال ۱۴۰۴ تحت عنوان «سرمایه‌گذاری برای تولید» توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی، به عنوان نقشه راهی برای مقابله با چالش‌های اقتصادی کشور نظیر تحریم‌های اقتصادی، تورم فزاینده، بیکاری ساختاری، ناترازی انرژی و کاهش بهره‌وری صنعتی مطرح شده است. این نام‌گذاری نه تنها راهکاری برای رشد و پیشرفت اقتصادی ارائه می‌دهد، بلکه بر لزوم هدایت سرمایه‌گذاری‌های مردمی به بخش‌های تولیدی تأکید دارد؛ چنان‌که در پیام نوروزی ایشان در تاریخ ۱۴۰۳/۱۲/۳۰ تصریح شده: «یکی از مسائل مهم اقتصاد در کشور سرمایه‌گذاری‌های تولیدی است. تولید آن وقتی جهش پیدا می‌کند که سرمایه‌گذاری انجام بگیرد. البته سرمایه‌گذاری عمدتاً از سوی مردم باید انجام بگیرد».

توجه به سرمایه‌گذاری در تولید، با هدف افزایش ظرفیت‌های اشتغال‌زایی، کاهش وابستگی به واردات و تقویت زنجیره‌های ارزش داخلی، راهبردی حیاتی برای مقابله با چرخه معیوب رکود-تورم در اقتصاد ایران محسوب می‌شود. تأکید رهبر معظم انقلاب بر ضرورت تسهیل سرمایه‌گذاری مردمی (۱۳۹۹/۶/۲)، معرفی محل مناسب سرمایه‌گذاری از منظر سودآوری برای مردم و سودمندی برای اقتصاد کشور (۱۳۹۰/۰۵/۲۶)، جلوگیری از هدایت سرمایه‌ها به بخش‌های غیرمولد (۱۳۹۷/۶/۷) و افزایش بهره‌وری سرمایه (۱۴۰۳/۱/۱)، این مسیر را به عنوان یکی از اصلی‌ترین اولویت‌های اقتصادی کشور برجسته کرده است.

با این حال در شرایط فعلی، سرمایه‌های مردمی غالباً به دلیل ریسک‌های بالا، نبود ضمانت‌های نهادی و ضعف مشارکت اجتماعی، به سمت فعالیت‌های غیرمولد سوق یافته‌اند؛ از سوی دیگر فاصله‌گیری نهادهای رسمی از بافت اجتماعی و ناکارآمدی در جلب اعتماد عمومی، موانع اصلی در تحقق سرمایه‌گذاری مولد به شمار می‌آیند. این وضعیت با تأثیرگذاری

مستقیم بر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش تولید و افزایش بدهی‌های معوق بانکی، چرخه‌ای معیوب از رکود و تورم را در اقتصاد کشور ایجاد کرده است.

هیئت‌های مذهبی به عنوان نهادهایی مردمی و ریشه‌دار در جامعه، ظرفیت‌های قابل توجهی برای رفع برخی از این موانع دارند. شبکه‌های ارتباطی گسترده و سرمایه اجتماعی مبتنی بر باورهای دینی در این هیئت‌ها، امکان ایجاد صندوق‌های قرض‌الحسنه تولیدمحور، تبدیل نذرهای نقدی به سرمایه اولیه خرید دستگاه‌های صنعتی و تسهیل همکاری میان تولیدکنندگان، تأمین‌کنندگان و توزیع‌کنندگان بدون نیاز به واسطه‌های پرریسک را فراهم کرده‌اند. همان‌طور که تجربیات موفق هیئت‌ها در مناطق محروم و شهری نشان داده، این نهادها قادرند سرمایه‌های پراکنده مردمی را به محرک‌های مولد اقتصادی تبدیل کنند و الگویی بومی برای توسعه از پایین به بالا ارائه دهند.

این پژوهش به دنبال بررسی این ظرفیت‌هاست و تلاش می‌کند مدلی کارآمد برای استفاده از هیئت‌های مذهبی به عنوان موتور محرکه تولید ملی طراحی کند. سؤال اصلی تحقیق این است که چگونه هیئت‌های مذهبی با تکیه بر سرمایه اجتماعی منحصربه‌فرد خود می‌توانند نقش مؤثری در هدایت سرمایه‌های مردمی به بخش‌های تولیدی ایفا کنند؟

۱. پیشینه پژوهش

اگرچه در موضوع تحقیق حاضر «تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی» و به جهت جدیدبودن مطلب که همانا نام‌گذاری سال ۱۴۰۴ از سوی مقام معظم رهبری است، پژوهشی تاکنون انجام نگرفته است، با این حال برخی نگارش‌های علمی هستند که از جهاتی با موضوع این تحقیق همخوانی دارند که بعد از جست‌وجو در منابع داخل کشور و خارج از آن موارد ذیل که دارای مشابهت

با موضوع پژوهش بودند، در قالب جدول زیر دسته‌بندی شدند.

جدول شماره ۱: پیشینه‌شناسی تحقیق

عنوان مقاله یا کتاب	روش	یافته‌ها
نقش هیئت‌های مذهبی در پیشرفت اقتصادی (مطالعه موردی ۱۳۹۶-۱۴۰۱)	تحلیلی	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی با تقویت و تثبیت ارزش‌های متعالی همانند عدالت باوری، صبر و بردباری، مقاومت و ایستادگی، حفظ عزت و حریت و آزادگی، موجب ایجاد فرهنگ جهادی و در نتیجه تغییر رفتارهای اقتصادی در راستای پیشرفت اقتصادی جامعه عمل می‌کنند. کمک هیئت‌های مذهبی به تحول در ساختارها و ایجاد نهادهای محرک پیشرفت اقتصادی، بخشی دیگر از کارکرد آنها را تشکیل می‌دهد. هیئت‌های مذهبی با تشکیل نهادهایی مانند صندوق قرض‌الحسنه، مؤسسه‌های خیریه، گروه جهادی و اشتغال‌زایی به افزایش سرمایه‌گذاری، کاهش بیکاری، افزایش درآمد، ایجاد رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و فقر و در نتیجه پیشرفت اقتصادی کشور کمک می‌کنند. این کارکرد نتیجه تربیت توحیدی است که در این نهاد مذهبی صورت می‌گیرد.
واکاوی نقش مذهب شیعی در آفرینش سرمایه اجتماعی (۱۳۸۹)	توصیفی-پیمایشی	نتایج، حاکی از نقش مذهب شیعی در توانمندسازی جامعه و لزوم توجه به کارکردهای آن در بالابردن سطح سرمایه‌های اجتماعی است.
اقتصاد هیئت (کنکاشی در مسائل مالی و کارکردهای اقتصادی هیئت‌های مذهبی) (۱۳۹۹)	تحلیلی توصیفی	کتاب به بررسی روابط داخلی هیئت‌های مذهبی و تعاملات آنها با جامعه از منظر اقتصادی می‌پردازد. این اثر به تحلیل مسائل مالی و کارکردهای اقتصادی هیئت‌ها اختصاص یافته است و تلاش می‌کند با بهره‌گیری از تئوری‌های اقتصادی، خدمات و نقش هیئت‌ها در جامعه را تبیین کند، هرچند معمولاً خدمات هیئت به عنوان محصولات سودآور دیده نمی‌شوند.

این کتاب شامل ده فیش منبر با موضوع جنگ اقتصادی و حمایت از کالای ایرانی است. کتاب حاضر با استفاده از نکات استادان حوزوی و دانشگاهی تحصیل کرده در رشته اقتصاد، برای ده شب منبر محرم تهیه شده است. این کتاب برگرفته از اهداف و آموزه‌های قیام عاشورا به تبیین وظیفه افراد در شرایط کنونی اقتصادی جامعه می‌پردازد.	تحلیلی- توصیفی	سنگر حسینی در کارزار اقتصادی
هیئت‌های مذهبی به عنوان یکی از ارکان اصلی قدرت نرم در نظام جمهوری اسلامی ایران دارای کارکرد اصلی که توسعه فرهنگ شیعی و عاشورایی است و کارکردهای فرعی شامل کارکرد فرهنگی، مذهبی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و هنری است.	روش کمی آماري	تدوین راهبردهای تقویت کارکردهای هیئت‌های مذهبی با رویکرد ارتقای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶)
نتایج تحقیق نشان می‌دهد مساجد در محورهای مورد بررسی، برنامه‌های مؤثری در جهت توسعه محله‌ای دارند. از طرف دیگر ساکنان محله از بسترهای فراهم‌شده توسط مسجد بهره برده، از فعالیت‌ها و برنامه‌های مسجد استقبال می‌کنند.	تحلیلی توصیفی	بررسی نقش مساجد در توسعه محله‌ای در شهر مشهد (۱۳۹۴)
نتایج، حاکی از نقش مذهب شیعی در توانمندسازی جامعه و لزوم توجه به کارکردهای آن در بالابردن سطح سرمایه‌های اجتماعی است.	توصیفی	واکاوی نقش مذهب شیعی در آفرینش سرمایه اجتماعی

پژوهش پژوهش حاضر با عنوان «سرمایه‌گذاری برای تولید: تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی» رویکردی نوآورانه دارد که آن را از تحقیقات پیشین متمایز می‌کند. اگرچه تا کنون پژوهشی با تمرکز خاص بر این موضوع انجام نشده، اما برخی مطالعات مرتبط وجود دارند که از جنبه‌هایی به این تحقیق نزدیک‌اند. این مطالعات شامل تحقیقاتی نظیر «نقش هیئت‌های مذهبی در پیشرفت اقتصادی»، «اقتصاد هیئت» و «سنگر حسینی در کارزار اقتصادی» هستند که هر یک ابعاد مختلفی از تأثیر هیئت‌های مذهبی بر مسائل اجتماعی و اقتصادی را بررسی کرده‌اند.

بر خلاف تحقیقات پیشین که عمدتاً بر جنبه‌های کلی اقتصادی و اجتماعی

هیئت‌ها یا تحلیل کارکردهای دینی و روابط عمومی آنها متمرکز بوده‌اند، پژوهش حاضر به طور خاص به فرایند تبدیل سرمایه اجتماعی هیئت‌ها به نیرویی محرک برای تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخته است. این تحقیق با تمرکز بر نقش هیئت‌ها در تقویت اقتصاد مقاومتی از طریق سازوکارهای فعال‌سازی سرمایه اجتماعی، یک رویکرد راهبردی و اقتصادی را دنبال می‌کند که در پیشینه موجود مشابه آن یافت نمی‌شود.

یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد این پژوهش ارتباط آن با نام‌گذاری سال ۱۴۰۴ توسط مقام معظم رهبری و تأکید بر اهمیت سرمایه‌گذاری برای تولید است. این ارتباط نشان‌دهنده تازگی و هدف‌مندی تحقیق در پاسخ به اولویت‌های ملی است. در نتیجه پژوهش حاضر فراتر از مطالعات موجود عمل کرده، مدلی عملیاتی ارائه می‌دهد که سرمایه اجتماعی را به توسعه اقتصادی پیوند می‌دهد؛ گامی ارزشمند در راستای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی.

۲. مبانی مفهومی و نظری

هیئت‌های مذهبی، به عنوان نهادهای فرهنگی-دینی ریشه‌دار در فرهنگ شیعی، ظرفیت بالایی برای ایفای نقش در تحقق اقتصاد مقاومتی دارند. با این حال بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد نقش این نهادها در اقتصاد به‌ویژه در چارچوب اقتصاد مقاومتی، کمتر مورد توجه پژوهش‌های نظام‌مند قرار گرفته است. مطالعات پیشین (ر.ک: آبروش، ۱۴۰۱/ شفیع، ۱۴۰۳) به ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی هیئت‌ها اشاره کرده‌اند، اما تحلیل عمیقی از چگونگی تبدیل این ظرفیت‌ها به فعالیت‌های اقتصادی ارائه ن داده‌اند. همچنین منابع مرتبط با سرمایه اجتماعی (پاتنام، ۱۳۹۲/ تاج‌بخش، ۱۳۸۴/ Putnam, 2000) بر نقش شبکه‌های اجتماعی و اعتماد در توسعه اقتصادی تأکید دارند؛ اما کاربرد این مفهوم در بستر هیئت‌های مذهبی و اقتصاد

مقاومتی به طور خاص بررسی نشده است. خلیلیان/اشکدری (۱۳۹۵) و مظاهری (۱۳۸۹) نیز به جنبه‌های مردمی و فرهنگی اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند؛ اما پیوند این مفاهیم با فعالیت‌های اقتصادی هیئت‌ها به صورت جامع تحلیل نشده است. این خلأ پژوهشی اهمیت تحقیق حاضر را برجسته می‌کند.

این تحقیق از آن رو مهم است که برای اولین بار به طور نظام‌مند نقش هیئت‌های مذهبی را به عنوان نهادهایی چندوجهی در تحقق اقتصاد مقاومتی بررسی می‌کند. با توجه به تأکید مقام معظم رهبری بر مردم‌محوری و درون‌زایی در اقتصاد مقاومتی (بیانات، در تاریخ ۱۳۹۱/۰۵/۱۶ و ۱۳۹۳/۱/۱)، هیئت‌ها به عنوان نهادهای مردمی می‌توانند بستری برای جوشش ظرفیت‌های داخلی و تقویت تولید ملی فراهم آورند. این پژوهش با تبیین پیوند سرمایه اجتماعی و ارزش‌های عاشورایی در فعالیت‌های اقتصادی هیئت‌ها، الگویی نو برای توسعه اقتصادی اسلامی ارائه می‌دهد که همسو با اصول عدالت‌محوری و مقاومت است. این الگو، با تلفیق سرمایه اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی مردمی، به غنای نظری و عملی اقتصاد اسلامی کمک کرده، راهکارهایی عملی برای کاهش وابستگی به منابع خارجی و ارتقای قدرت نرم جامعه اسلامی پیشنهاد می‌دهد.

الف) هیئت‌های مذهبی: نهادهای چندوجهی در خدمت اقتصاد مقاومتی

هیئت‌های مذهبی، به عنوان نهادهای اجتماعی ریشه‌دار در فرهنگ شیعی، دارای ظرفیت چندوجهی برای حمایت و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی در راستای اقتصاد مقاومتی‌اند. این نهادها، ضمن حفظ کارکرد اصلی خود به عنوان بستر برگزاری آیین‌های دینی، با تکیه بر ارزش‌های عاشورایی (ایشار، خودکفایی و عدالت اقتصادی) و سرمایه اجتماعی، بستری برای پشتیبانی از پروژه‌های اقتصادی مردمی فراهم می‌کنند (آبفروش، ۱۴۰۱). هیئت‌ها به طور مستقیم به عنوان بنگاه اقتصادی عمل نمی‌کنند، بلکه با

ایجاد شبکه‌های اجتماعی و هدایت منابع مردمی - مانند نذورات - به سمت فعالیت‌های اقتصادی، مانند تشکیل تعاونی‌های تولیدی یا صندوق‌های قرض‌الحسنه، نقش تسهیل‌کننده و حامی را ایفا می‌کنند. این نقش ریشه در آموزه‌های عاشورایی و سیره /امام حسین^(ع) دارد که بر مسئولیت‌پذیری و حمایت از جامعه تأکید دارند.

هیئت‌ها با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی و منابع محلی، زیرساخت‌های لازم برای پروژه‌های اقتصادی کوچک و متوسط را فراهم می‌آورند؛ برای مثال از طریق جمع‌آوری نذورات و فعالیت‌های خیریه‌ای، منابع مالی را به سمت سرمایه‌گذاری در پروژه‌های تولیدی هدایت می‌کنند که به کاهش فقر و توسعه اقتصادی در مناطق محروم کمک می‌کند (مظاهری، ۱۳۸۹، ص ۲۷۹). همچنین گسترش فعالیت‌های هیئت‌ها در فضای مجازی و استفاده از ابزارهای نوین ارتباطی، امکان ایجاد شبکه‌های اقتصادی همبسته را فراهم کرده است. این شبکه‌ها با ترویج محصولات فرهنگی و تولیدات محلی سازگار با ارزش‌های اسلامی و بهره‌گیری از بازاریابی اخلاق‌محور، به رقابت در بازارهای داخلی و بین‌المللی یاری می‌رسانند. بنابراین، هیئت‌های مذهبی به عنوان نهادهایی چندوجهی، نه تنها اصالت دینی و فرهنگی خود را حفظ می‌کنند، بلکه با تسهیل و پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی، به تحقق آرمان‌های اقتصاد مقاومتی کمک می‌رسانند.

ب) سرمایه اجتماعی: پل ارتباطی بین هیئت‌ها و اقتصاد مقاومتی

سرمایه اجتماعی، به عنوان یکی از ابعاد کلیدی سرمایه در کنار سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و نمادین، نقش مهمی در پویایی جوامع ایفا می‌کند (تاج‌بخش، ۱۳۸۴، ص ۱۳۱). رابرت پاتنام سرمایه اجتماعی را شامل اعتماد، هنجارهای همیاری و شبکه‌های اجتماعی می‌داند که همکاری برای دستیابی به اهداف مشترک را تسهیل می‌کنند (پاتنام، ۱۳۹۲، ص ۴۵). در بستر هیئت‌های مذهبی، این سرمایه به صورت شبکه‌های افقی، اعتماد

متقابل و هنجارهای اخلاقی- دینی نمود می‌یابد و به عنوان کاتالیزور و آسان‌گری برای فعالیت‌های اقتصادی مقاومتی عمل می‌کند.

شبکه‌های اجتماعی در هیئت‌ها که از نوع افقی‌اند، تعاملات گسترده بین اعضا را تقویت می‌کنند و بستری برای تبادل اطلاعات، سرمایه‌گذاری‌های مشترک و تشکیل ساختارهای اقتصادی مانند تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه فراهم می‌آورند. هنجارهای همیاری که ریشه در اصول اخلاقی و دینی دارند، چرخه‌ای از اعتماد و مشارکت را در این نهادها ایجاد می‌کنند (Putnam, 2000, p.134). اعتماد به عنوان عنصر کلیدی سرمایه اجتماعی در هیئت‌ها به صورت اعتماد نهادی و بین‌فردی مشاهده می‌شود و رفتارهای مشارکتی اعضا را تقویت می‌کند.

تمایز بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی نیز در فعالیت‌های هیئت‌ها قابل مشاهده است. شبکه‌های درون‌گروهی که شامل اعضای فعال هیئت‌ها هستند، به انسجام داخلی و تقویت هویت گروهی کمک می‌کنند. در مقابل شبکه‌های بین‌گروهی از طریق همکاری با سایر گروه‌ها و جوامع محلی، فرصت‌هایی برای تبادل فرهنگی و اقتصادی فراهم می‌آورند (تاج‌بخش، ۱۳۸۴، ص ۳۳). این شبکه‌ها با کاهش هزینه‌های معاملات و تسهیل جریان اطلاعات، به اجرای پروژه‌های اقتصادی جمعی کمک می‌کنند (Whitham, 2007). برای مثال هیئت‌ها از طریق نذرهای هدفمند یا تأسیس تعاونی‌های تولیدی، ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش داده، مشارکت بیشتری را ترغیب می‌کنند.

درمجموع سرمایه اجتماعی در هیئت‌های مذهبی، با ایجاد بستری برای همکاری و اعتماد، به عنوان پلی بین کارکردهای فرهنگی- دینی این نهادها و اهداف اقتصاد مقاومتی عمل می‌کند. این سرمایه با تقویت انسجام اجتماعی و کاهش موانع کنش جمعی، زمینه‌ساز توسعه اقتصادی و اجتماعی در راستای اقتصاد مقاومتی می‌شود (Putnam, 2000).

ج) اقتصاد مقاومتی: هدف کلان فعالیت‌های هیئت‌ها

مفهوم اقتصاد مقاومتی به معنای اقتصادی است که با تکیه بر ظرفیت‌های داخلی، در برابر فشارها و تهدیدات خارجی پایداری خود را حفظ کرده، به رشد و شکوفایی جامعه منجر می‌شود (بیانات مقام معظم رهبری، تاریخ ۱۶/۰۵/۱۳۹۱). این رویکرد، راهبردی بلندمدت برای تحقق اقتصاد اسلامی است که بر مردم‌محوری، درون‌زایی و عدالت‌محوری تأکید دارد. هیئت‌های مذهبی، به عنوان نهادهای مردمی، با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی و ارزش‌های دینی ظرفیت ویژه‌ای برای تحقق این اهداف دارند. هیئت‌ها از طریق تشکیل ساختارهای اقتصادی مانند تعاونی‌های تولیدی، صندوق‌های قرض‌الحسنه و گروه‌های جهادی، به اشتغال‌زایی، افزایش سرمایه‌گذاری و کاهش نابرابری‌های اجتماعی کمک می‌کنند (شفیعی، ۱۴۰۳، ص ۹۸). این فعالیت‌ها که ریشه در ارزش‌های اسلامی مانند عدالت و مقاومت دارند، به جوشش ظرفیت‌های داخلی و تقویت تولید ملی منجر می‌شوند؛ برای مثال هیئت‌ها با برگزاری نذرهای هدف‌مند و آموزش مهارت‌های اقتصادی، چرخه تولید داخلی را به حرکت درمی‌آورند و جایگاه مردم در اقتصاد را ارتقا می‌دهند (خلیلیان اشکذری، ۱۳۹۵، ص ۱۶۲).

از منظر مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی بر اراده و حضور مردم استوار است (بیانات در تاریخ ۱/۱/۱۳۹۳). هیئت‌های مذهبی با ماهیت مردمی خود این ویژگی را به‌خوبی نشان می‌دهند و از طریق شبکه‌های ارتباطی فشرده و مشارکت اعضا، به ترویج تولید ملی و حمایت از کالای ایرانی کمک می‌کنند. علاوه بر این ارتباطات گسترده هیئت‌ها با جوامع محلی و منطقه‌ای، امکان تعامل با اقتصاد جهانی را نیز فراهم می‌آورد.

د) ارتباط منسجم مفاهیم و نقش تعاونی‌های هیئتی

هیئت‌های مذهبی با تکیه بر سرمایه اجتماعی (شبکه‌های افقی، اعتماد و هنجارهای همیاری) به عنوان نهادهایی چندوجهی عمل می‌کنند که همزمان

کارکردهای فرهنگی-دینی و اقتصادی را پیش می‌برند. این نهادها با استفاده از ارزش‌های عاشورایی و ظرفیت‌های مردمی، به تشکیل ساختارهای اقتصادی مانند تعاونی‌های تولیدی و صندوق‌های قرض‌الحسنه اقدام می‌کنند که مستقیماً در خدمت اهداف اقتصاد مقاومتی - مانند درون‌زایی، تولید ملی و کاهش وابستگی- قرار می‌گیرند. سرمایه اجتماعی، به عنوان پل ارتباطی، این فعالیت‌ها را تسهیل کرده و با تقویت همکاری و اعتماد، به پایداری و موفقیت آنها کمک می‌کند.

در مورد فعالیت تعاونی‌های هیئتی، بر اساس قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۷۰ و اصلاحات بعدی)، تعاونی‌های اقتصادی که با هدف تولید، توزیع یا سرمایه‌گذاری تشکیل می‌شوند، نیازمند ثبت رسمی و اخذ مجوز از وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی‌اند. این مجوز شفافیت و پایداری فعالیت‌های اقتصادی را تضمین می‌کند. با این حال فعالیت‌های غیررسمی و خیریه‌ای، مانند صندوق‌های قرض‌الحسنه کوچک یا نذرهای هدف‌مند، در صورتی که در چارچوب قوانین محلی و شرعی انجام شوند، ممکن است نیازی به مجوز رسمی نداشته باشند. برای فعالیت‌های اقتصادی گسترده‌تر، اخذ مجوز قانونی توصیه می‌شود تا از مشکلات حقوقی جلوگیری شود.

هـ) جمع‌بندی

هیئت‌های مذهبی، به عنوان نهادهایی چندوجهی، با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی و ارزش‌های عاشورایی، نقشی محوری در تحقق اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کنند. سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌های افقی، اعتماد و هنجارهای همیاری، به عنوان پلی بین کارکردهای فرهنگی-دینی و اقتصادی این نهادها عمل می‌کند و امکان اجرای پروژه‌های تولیدی، مانند تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه را فراهم می‌آورد. این فعالیت‌ها، با تکیه بر مردم‌محوری و درون‌زایی، به تقویت تولید ملی، اشتغال‌زایی و کاهش نابرابری‌های اجتماعی منجر می‌شوند.

(شفیعی، ۱۴۰۳/ خلیلیان اشکذری، ۱۳۹۵). از منظر تحلیلی موفقیت هیئت‌ها در این حوزه به توانایی آنها در تبدیل سرمایه اجتماعی به کنش‌های اقتصادی هدف‌مند بستگی دارد. این نهادها با ایجاد شبکه‌های اقتصادی همبسته و ترویج فرهنگ مقاومت، نه تنها به کاهش آسیب‌های داخلی و خارجی کمک می‌کنند، بلکه با تقویت قدرت نرم جامعه اسلامی، به شکوفایی اقتصادی و فرهنگی آن یاری می‌رسانند (بیانات در تاریخ ۱۶/۰۵/۱۳۹۱). رعایت الزامات قانونی مانند اخذ مجوز برای تعاونی‌های رسمی، پایداری این فعالیت‌ها را تضمین و از بروز چالش‌های حقوقی جلوگیری می‌کند. در نهایت هیئت‌های مذهبی با تلفیق ارزش‌های دینی و ظرفیت‌های اجتماعی، الگویی منحصربه‌فرد برای توسعه پایدار در چارچوب اقتصاد مقاومتی ارائه می‌دهند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام گرفت. تحلیل مضمون به عنوان یک روش انعطاف‌پذیر و نظام‌مند امکان شناسایی، سازمان‌دهی و تفسیر الگوهای معنایی در داده‌های کیفی را فراهم می‌کند (بویاتزیس (Boyatzis)، ۱۹۹۸، ص ۴). جامعه آماری این پژوهش شامل اعضای فعال هیئت‌های مذهبی در مناطق شهری و روستایی ایران بود که تجربه مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با هیئت‌ها را داشتند. نمونه‌گیری به روش هدف‌مند و با فن گلوله برفی انجام شد. معیار انتخاب نمونه شامل سه سال سابقه فعالیت در هیئت‌های مذهبی، مشارکت در پروژه‌های اقتصادی نظیر تعاونی‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه و تمایل به اشتراک‌گذاری تجربیات شخصی بود. در مجموع ۳۰ نفر (۱۸ مرد و ۱۲ زن) از ۱۰ استان کشور انتخاب شدند تا تنوع جغرافیایی و جنسیتی رعایت شود.

داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد که با رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان و حفظ محرمانگی اطلاعات همراه بود. با انجام

مصاحبه ۲۳ نفر اشباع نظری حاصل شد و مصاحبه‌ها تا نفر ۳۰ برای اطمینان بیشتر ادامه یافت. مدت‌زمان مصاحبه‌ها بین ۴۵ تا ۷۰ دقیقه متغیر بود و متن‌های مصاحبه با استفاده از نرم‌افزار مکس کیو دی ای (MAXQDA) جهت کدگذاری ذخیره شد.

تحلیل داده‌ها بر اساس شش مرحله براون و کلارک انجام شد. این فرایند شامل خواندن مکرر متن مصاحبه‌ها، یادداشت‌برداری از ایده‌های اولیه و سپس کدگذاری دقیق داده‌ها بود. سؤالات مصاحبه بر تجربه مشارکت افراد در فعالیت‌های اقتصادی هیئت‌ها، مکانیسم‌های ترغیب سرمایه‌گذاری و روش‌های کاهش ریسک سرمایه‌گذاری متمرکز بود. این روش‌شناسی بستر مناسبی برای تحلیل سازوکارهای تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه‌گذاری تولیدی فراهم آورد. در مرحله دوم، واحدهای معنایی مرتبط با سؤالات تحقیق شناسایی شدند و مجموعاً ۱۵۰ کد اولیه استخراج شد. در مرحله سوم، کدها در قالب مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی موجود در متن) و سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) دسته‌بندی شدند. مرحله بعدی شامل بازبینی مضامین، حذف موارد تکراری و تأیید نهایی مضامین بود که در نهایت سه مضمون فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به عنوان یک کل) و ۱۵ مضمون سازمان‌دهنده شناسایی شد. سپس مضامین نام‌گذاری و تشریح شدند تا ارتباط آنها با سؤالات پژوهش مشخص گردد. در مرحله پایانی، گزارش نهایی شامل تحلیلی جامع از یافته‌های پژوهش تهیه شد. برای تضمین اعتبار پژوهش، از روش‌هایی نظیر بازبینی توسط هم‌تا، بررسی اعضا و مثلث‌سازی استفاده شد. پایایی پژوهش با ضریب کاپای کوهن محاسبه شد که مقدار آن ۰/۸۲ بود. هویت شرکت‌کنندگان با کدهای ناشناس حفظ شد و رضایت آگاهانه کتبی اخذ گردید، ضمن اینکه حق انصراف در هر مرحله برای آنها محفوظ بود.

از محدودیت‌های پژوهش می‌توان به سوگیری یادآوری شرکت‌کنندگان،

تمرکز بر هیئت‌های فعال در حوزه اقتصاد که تعمیم نتایج را محدود می‌کند و تأثیر ذهنیت پژوهشگر بر تفسیر داده‌ها اشاره کرد. باوجود این محدودیت‌ها، روش‌شناسی پژوهش توانست به طور مناسب به سؤالات تحقیق پاسخ دهد و فرایند تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه‌گذاری تولیدی در هیئت‌های مذهبی را تحلیل کند.

سؤالات پژوهش

۱. هیئت‌های مذهبی از چه مکانیسم‌هایی برای تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه‌گذاری مولد استفاده می‌کنند؟
۲. چگونه می‌توان نذرها و وقف‌های مذهبی را به منابع پایدار تولیدی تبدیل کرد؟
۳. آیا هنجارهای اعتماد و همبستگی در هیئت‌ها می‌تواند جایگزین تضمین‌های حقوقی ناکارآمد در قراردادهای اقتصادی شود؟

۴. یافته‌های پژوهش

الف) مضمون فراگیر اول

سرمایه اجتماعی هیئت‌های مذهبی: بستری برای توسعه تولید و اقتصاد مقاومتی

سرمایه اجتماعی به‌ویژه در هیئت‌های مذهبی، نه تنها یکی از ارزشمندترین منابع برای انسجام اجتماعی بلکه ابزاری توانمند برای توسعه اقتصادی محسوب می‌شود. این سرمایه که بر پایه اعتماد، شبکه‌های ارتباطی و هنجارهای اخلاقی بنا شده است، می‌تواند به ابزاری قدرت‌مند برای سرمایه‌گذاری در تولید تبدیل شود. هیئت‌های مذهبی، با استفاده از روابط اجتماعی عمیق، ارزش‌های دینی مشترک و هویت جمعی، توانسته‌اند ظرفیت‌های بالقوه سرمایه اجتماعی را به فعالیت‌های اقتصادی پایدار سوق دهند.

این مضمون با بررسی پنج سازوکار سازمان‌دهنده شامل اعتماد نهادی، شبکه‌های ارتباطی، نذورات، هنجارهای همیاری و مناسک مذهبی نشان‌دهنده نقش حیاتی هیئت‌ها در بسیج منابع برای حمایت از پروژه‌های تولیدی است.

سازوکارهای سازمان‌دهنده در بسیج سرمایه اجتماعی برای تولید

۱. مضمون سازمان‌دهنده «الف»: اعتماد نهادی به هیئت‌ها به عنوان

پایگاه امن سرمایه‌گذاری

اعتماد به هیئت‌های مذهبی که بر اساس هویت جمعی و ارزش‌های اخلاقی مشترک ایجاد شده، یکی از کلیدی‌ترین عوامل در کاهش ریسک سرمایه‌گذاری است. این اعتماد، در جوامع محلی، ضعف ضمانت‌های رسمی حقوقی را جبران و مشارکت در فعالیت‌های تولیدی را تسهیل می‌کند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این باره می‌گوید: «وقتی بدانم پولم در هیئت برای کار خدایسندانه استفاده می‌شود، نگران سوءاستفاده نیستم». این سطح اعتماد، بستری برای ایجاد صندوق‌های قرض‌الحسنه تولیدمحور فراهم می‌آورد.

۲. مضمون سازمان‌دهنده «ب»: شبکه‌های ارتباطی فشرده به عنوان کانال

توزیع منابع مالی

شبکه‌های ارتباطی میان اعضای هیئت‌ها، از کسبه و کارگران گرفته تا زنان سرپرست خانوار، ظرفیت لازم برای جمع‌آوری سرمایه‌های خرد را ایجاد می‌کنند و این منابع به سمت فعالیت‌های تولیدی هدایت می‌شوند. این شبکه‌ها تعاملات غیررسمی میان اعضا را تقویت کرده، زمینه لازم برای تبدیل نذورات به سرمایه اولیه را فراهم می‌آورند؛ برای نمونه در یکی از هیئت‌ها، کسبه محلی با جمع‌آوری منابع مالی توانسته‌اند یک کارگاه تولیدی راه‌اندازی کنند.

۳. مضمون سازمان‌دهنده «ج»: نذورات و وقف به عنوان سرمایه اولیه

برای تولید

نذورات نقدی و غیرنقدی، در صورت مدیریت شفاف، به منبعی پایدار و مؤثر برای فعالیت‌های تولیدی تبدیل می‌شوند. هیئت‌ها با تخصیص هدفمند این نذورات پروژه‌هایی نظیر خرید تجهیزات برای حمایت از زنان سرپرست خانوار را عملی کرده‌اند. این سازوکار با تقویت سواد مالی اعضا و آموزش مدیریت منابع می‌تواند تأثیر بیشتری داشته باشد.

۴. مضمون سازمان‌دهنده «د»: هنجارهای همیاری به عنوان تضمین

اخلاقی بازپرداخت وام‌ها

هنجارهای دینی مانند «ضمانت جمعی» و «قرض‌الحسنه» در هیئت‌ها، سازوکاری اخلاقی برای تضمین بازپرداخت وام‌ها ایجاد کرده‌اند. این فشار اخلاقی از ورشکستگی پروژه‌های تولیدی جلوگیری کرده مشارکت اعضا را افزایش می‌دهد. اعتماد نهادی موجود، فضای امنی برای همکاری اقتصادی فراهم می‌کند.

۵. مضمون سازمان‌دهنده «ه»: مناسک مذهبی به عنوان فرصتی برای

ترویج فرهنگ تولید

مناسک جمعی، از عزاداری‌ها تا جشن‌های مذهبی، فرصت‌های ارزشمندی برای آموزش مفاهیم اقتصادی و جلب توجه سرمایه‌گذاران خرد فراهم می‌کنند. این مراسم با گردهم‌آوری گسترده اعضا، شبکه‌های ارتباطی میان آنها را تقویت کرده، فرهنگ کار جمعی و تولید را ترویج می‌دهند.

تحلیل عمیق‌تر: پیوند سرمایه اجتماعی و تولید

زنجیره‌ای از عوامل علی در عملکرد هیئت‌ها دیده می‌شود که با محوریت اعتماد آغاز شده و تا مناسک مذهبی ادامه می‌یابد. این زنجیره شامل مراحل زیر است:

اعتماد نهادی ← شکل‌گیری شبکه‌های ارتباطی ← جمع‌آوری نذورات ← تضمین اخلاقی بازپرداخت ← استفاده از مناسک برای ترویج تولید.

شکل شماره ۱. زنجیره علی استفاده از مناسک برای ترویج تولید

نقش کلیدی: «اعتماد» به عنوان سنگ بنای کل این فرایند عمل می‌کند؛ بدون آن، امکان بسیج منابع یا اجرای پروژه‌های جمعی وجود ندارد. یافته کلیدی: هیئت‌ها با ترکیب سرمایه اجتماعی (اعتماد، شبکه‌ها، هنجارها) و سرمایه نمادین (مناسک) می‌توانند سرمایه‌گذاری در تولید را از حالت فردی به جمعی ارتقا دهند. این تحلیل نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی نه تنها «فضای معنوی» که «کارگاه‌های زنده اقتصاد مقاومتی» هستند.

ب) مضمون فراگیر دوم:

موانع ساختاری سرمایه‌گذاری در تولید و نقش هیئت‌های مذهبی در رفع آنها

موانع ساختاری یکی از جدی‌ترین چالش‌ها در راه سرمایه‌گذاری در تولید به شمار می‌آیند. این موانع که از مشکلات بوروکراتیک تا ضعف سواد مالی و اعتماد عمومی متغیرند، سرمایه‌های خرد را به سوی سوداگری و دلالی سوق داده و تمایل به فعالیت‌های تولیدی را کاهش داده‌اند. در این تحلیل، پنج مضمون سازمان‌دهنده به تفصیل بررسی می‌شوند و نقش هیئت‌های مذهبی به عنوان تسهیل‌گر و بازآفرین مسیر سرمایه‌گذاری تحلیل خواهد شد. ۱. مضمون سازمان‌دهنده «و»: تمایل سرمایه‌های خرد به سوداگری و

دلالی به جای تولید

در جامعه‌ای که نگرش کوتاه‌مدت به سودآوری و نبود حمایت نهادی غالب است، سرمایه‌های خرد به جای تولید به فعالیت‌های سوداگرانه نظیر خرید طلا، زمین و ارز هدایت می‌شوند. ضعف نظام بانکی، ارائه وام‌های سنگین با بهره بالا و ریسک اقتصادی بالا، از جمله دلایلی هستند که سرمایه‌گذاران خرد را به سمت سوداگری سوق داده است. این نگرش در مصاحبه‌ها به وضوح نمایان است: «پولم را در صندوق طلا گذاشتم، چون تولید ریسکش بالاست».

هیئت‌های مذهبی می‌توانند با ایجاد صندوق‌های قرض الحسنه کم‌بهره، آموزش‌های مالی و ترویج فرهنگ همکاری‌های بلندمدت، این چرخه

معیوب را اصلاح کنند. از سوی دیگر مناسک مذهبی نیز می‌تواند بستری برای آموزش و ترغیب به سرمایه‌گذاری پایدار فراهم کند.

۲. مضمون سازمان‌دهنده «ز»: ضعف اعتماد به مشارکت‌های مردمی در حل مشکلات اقتصادی

بی‌اعتمادی عمومی به اثربخشی فعالیت‌های جمعی، یکی دیگر از موانع بزرگ در مسیر سرمایه‌گذاری جمعی است. شکست پروژه‌های قبلی و تبلیغات منفی رسانه‌ای، این بی‌اعتمادی را عمیق‌تر کرده است. جملاتی نظیر: «دولت خودش نمی‌تونه، پس ما چطور بتونیم؟» در مصاحبه‌ها نمایانگر این تفکر است.

هیئت‌های مذهبی، با بهره‌گیری از سرمایه نمادین خود، می‌توانند مشارکت‌های مردمی را به عنوان یک «جهاد اقتصادی» بازتعریف کنند. معرفی نمونه‌های موفق و بهره‌برداری از مناسک جمعی برای تقویت روحیه همکاری، ازجمله راهکارهایی هستند که اعتماد عمومی به اقدامات جمعی را بازسازی می‌کنند.

۳. مضمون سازمان‌دهنده «ح»: موانع بوروکراتیک و قانونی در مسیر تولید پیچیدگی قوانین، فساد اداری و هزینه‌های هنگفت، از جمله عواملی هستند که فرایند راه‌اندازی واحدهای تولیدی را کند و غیرممکن می‌کنند. مثال‌هایی نظیر: «۶ ماه دوندگی برای مجوز تولید رب گوجه» نشان‌دهنده بار سنگین بوروکراسی است.

هیئت‌های مذهبی با ایجاد شبکه‌های حمایتی حقوقی، استفاده از وکلای داوطلب و تعامل مستقیم با نهادهای دولتی می‌توانند موانع اداری را تسهیل کنند؛ همچنین این هیئت‌ها به عنوان لابی‌گر اقتصادی، می‌توانند نقش مؤثری در کاهش موانع قانونی ایفا کنند.

۴. مضمون سازمان‌دهنده «ط»: کمبود آموزش‌های تخصصی و سواد مالی در جامعه محلی

یکی از موانع جدی در راه سرمایه‌گذاری تولیدی، نبود آموزش‌های مالی و تخصصی است. بسیاری از افراد، حتی با داشتن منابع مالی، به دلیل کمبود

دانش اقتصادی، به سمت سرمایه‌گذاری‌های مخاطره‌آمیز هدایت می‌شوند. هیئت‌های مذهبی می‌توانند نقش آموزشی ایفا کنند. با تلفیق آموزش‌های تخصصی و دینی در مناسک مذهبی، این هیئت‌ها قادرند جامعه محلی را توانمندتر و مهارت‌های لازم برای مدیریت اقتصادی را به آنها منتقل کنند. ۵. مضمون سازمان‌دهنده «ی»: بی‌اعتمادی بین‌نسلی در سرمایه‌گذاری‌های مشترک اختلافات نسلی در نگرش به سرمایه‌گذاری، یکی دیگر از موانع سرمایه‌گذاری‌های جمعی است. سالمندان به جوانان بی‌اعتمادند و نسل جدید نیز تجربه تلخ شکست‌های گذشته را به عنوان عاملی بازدارنده می‌بیند. هیئت‌های مذهبی با ایجاد گروه‌های کاری ترکیبی و بستری برای اشتراک دانش و تجربه میان نسل‌ها می‌توانند این بی‌اعتمادی را کاهش دهند. روایت‌های دینی درباره همکاری اقتصادی میان اصحاب پیامبر و دیگر الگوهای اسلامی می‌تواند به تقویت اعتماد بین‌نسلی کمک کند. تحلیل ارتباطی و نتیجه‌گیری:

- **رابطه علی:** «موانع ساختاری» (مانند بوروکراسی) ← کاهش سرمایه‌گذاری در تولید ← «گرایش به دلالتی» ← «تشدید بی‌اعتمادی» ← کاهش مشارکت مردمی.

شکل شماره ۱: چرخه موانع سرمایه‌گذاری در تولید

● نقش هیئت‌ها در شکستن چرخه:

- تبدیل «نذر» به سرمایه اولیه برای دو زدن موانع بانکی
- استفاده از «اعتماد درون‌گروهی» برای جبران ضعف تضمین‌های قانونی
- آموزش «سواد مالی» به منظور کاهش ریسک درک‌شده

● یافته کلیدی: هیئت‌ها با ترکیب «سرمایه اجتماعی» (اعتماد، شبکه‌ها) و «سرمایه فرهنگی» (آموزش‌های دینی-اقتصادی) می‌توانند موانع ساختاری را به «چالش‌های قابل مدیریت» تبدیل کنند. به‌ویژه آنها قادرند سرمایه‌های پراکنده را حول یک «هویت جمعی مذهبی» بسیج کنند تا بر موانع غلبه کنند.

این تحلیل نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی نه تنها می‌توانند «تسهیلگر سرمایه‌گذاری» باشند، بلکه با بازتعریف مفاهیمی مانند «نذر» یا «قرض‌الحسنه» آنها را به ابزاری برای عبور از بن‌بست‌های ساختاری اقتصاد ایران تبدیل کنند.

هیئت‌های مذهبی، با تلفیق سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی، ظرفیت آن را دارند که موانع ساختاری را به «چالش‌های قابل حل» تبدیل کنند. این هیئت‌ها با بازتعریف مفاهیم دینی نظیر نذر و قرض‌الحسنه، ابزارهای مؤثری برای گذر از مشکلات اقتصادی ارائه می‌دهند و می‌توانند جوامع محلی را به سوی پیشرفت سوق دهند.

این تحلیل، نقش هیئت‌ها را به عنوان پل ارتباطی میان موانع ساختاری و راه‌حل‌های عملی پررنگ‌تر می‌کند و نشان می‌دهد چگونه معنویت و اقتصاد می‌توانند در یک مسیر هم‌گرا قرار گیرند.

(ج) مضمون فراگیر سوم

الگوهای تبدیل سرمایه اجتماعی هیئت‌های مذهبی به سرمایه‌گذاری برای تولید هیئت‌های مذهبی به عنوان نهادهای اجتماعی و دینی، ظرفیت عظیمی در

بسیج سرمایه اجتماعی دارند. این سرمایه شامل اعتماد، شبکه‌های ارتباطی و هنجارهای همیاری، امکان تبدیل منابع پراکنده به فرصت‌های سرمایه‌گذاری مولد را فراهم کرده است. این الگوهای تبدیل نه تنها ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش داده‌اند، بلکه هویت جمعی تولیدمحور را تقویت کرده‌اند. در این تحلیل پنج مضمون سازمان‌دهنده به صورت جامع بررسی می‌شوند:

۱. مضمون سازمان‌دهنده «ک»: نذرهای هدف‌مند به عنوان موتور محرکه راه‌اندازی کسب‌وکارهای جمعی

نذرهای نقدی و غیرنقدی که پیش‌تر به فعالیت‌های خیریه مصرفی اختصاص داشتند، اکنون در برخی هیئت‌ها به ابزاری مؤثر برای سرمایه‌گذاری تولیدی تبدیل شده‌اند. این تحول ناشی از مدیریت شفاف منابع و آموزش غیرمستقیم اعضا از طریق مفاهیمی نظیر «نذر مولد» بوده است. مصاحبه‌ها تأکید دارند که نذرهای هدایت‌شده به صندوق‌های قرض‌الحسنه تولیدی، پایداری بیشتری ایجاد کرده‌اند. این رویکرد باعث تغییر هنجارهای اقتصادی اعضا نه تنها در داخل هیئت بلکه در زندگی روزمره شده است. موفقیت این الگو به شبکه‌های ارتباطی قوی و هنجارهای همیاری اخلاقی وابسته است.

۲. مضمون سازمان‌دهنده «ل»: تعاونی‌های هیئت‌محور به عنوان مدل کاهش ریسک سرمایه‌گذاری

تعاونی‌های هیئت‌محور با بهره‌گیری از اصول مشارکت فعال، تقسیم ریسک و فشار اجتماعی، مدلی مؤثر برای کاهش ریسک سرمایه‌گذاری ارائه کرده‌اند. اعضا با اتکا بر وثیقه اخلاقی به جای وثیقه رسمی، در برابر زیان‌های اقتصادی یکدیگر حمایت می‌کنند. سهام‌دهی بر اساس حضور در مراسم نیز انگیزه مشارکت فعال را افزایش داده، از سوءاستفاده جلوگیری می‌کند. علاوه بر این محرومیت از مراسم مذهبی برای افراد متخلف، یک فشار اجتماعی قوی ایجاد کرده که از هر قرارداد حقوقی مؤثرتر است. این تعاونی‌ها فضای امنی برای سرمایه‌گذاری جمعی فراهم کرده‌اند.

۳. مضمون سازمان‌دهنده «م»: استفاده از مناسک مذهبی برای بازاریابی محصولات محلی

مناسک مذهبی، از جمله مراسم محرم و جشن‌های مذهبی، بستری قدرت‌مند برای بازاریابی محصولات محلی فراهم کرده‌اند. اعتماد اجتماعی به هیئت‌ها به اعتماد به محصولات آنها نیز انتقال یافته است؛ به طوری که برچسب‌هایی نظیر «تولید با برکت» نماد استفاده از سرمایه نمادین هیئت‌ها در بازاریابی است. این مراسم با گردهم‌آوری گسترده مردم، دسترسی به بازار بدون هزینه تبلیغات را ممکن می‌کنند. موفقیت این الگو مستلزم حفظ کیفیت محصولات و شفافیت اقتصادی است.

۴. مضمون سازمان‌دهنده «ن»: آموزش‌های فنی-اقتصادی در قالب برنامه‌های مذهبی

آموزش‌های اقتصادی در هیئت‌ها با تلفیق مفاهیم دینی نظیر «جهاد اقتصادی» مقاومت ذهنی اعضا را کاهش داده‌اند. همچنین استفاده از الگوهای تاریخی و تجربه عملی، از جمله بازدید از پروژه‌های موفق، اعتماد به نفس اعضا را افزایش داده و توانمندسازی اقتصادی آنها را تقویت کرده است. این آموزش‌ها نشان می‌دهند اقتصاد و دین‌داری نه تنها در تضاد نیستند، بلکه مکمل یکدیگرند.

۵. مضمون سازمان‌دهنده «س»: ایجاد زنجیره ارزش مبتنی بر اعتماد هیئت‌محور

زنجیره‌های ارزش مبتنی بر اصولی نظیر نظارت اجتماعی و کاهش هزینه‌های مذاکره، بستری امن برای فعالیت اقتصادی ایجاد کرده‌اند. ترس از «آبروریزی» در هیئت باعث حفظ کیفیت محصولات و پابندی تولیدکنندگان به استانداردهای اخلاقی شده است. این زنجیره‌ها، با کاهش وابستگی به نوسانات اقتصادی کلان، بازارهای پایدار و مطمئنی برای اعضا فراهم کرده‌اند.

یافته‌های کلیدی:

کاهش ریسک سرمایه‌گذاری: استفاده از مکانیسم‌های غیررسمی نظیر نظارت اجتماعی و تضمین اخلاقی.

تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی

تلفیق اقتصاد و معنویت: بازتعریف فعالیت اقتصادی به عنوان نوعی عبادت.

ایجاد هویت جمعی تولیدمحور: تقویت مشارکت اقتصادی مبتنی بر ارزش‌های دینی.

چالش‌ها و پیشنهادات:

ضرورت شفافیت و نظارت: گسترش این الگوها نیازمند ابزارهای مدرن برای جلوگیری از سوءاستفاده و حفظ اعتماد عمومی است.

تعادل میان معنویت و اقتصاد: حفظ استقلال هیئت‌ها و پابندی به ارزش‌های دینی برای موفقیت بلندمدت ضروری است.

این تحلیل نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی می‌توانند به الگوی بومی توسعه اقتصادی تبدیل شوند که هم تولید را رونق می‌دهد و هم همبستگی اجتماعی را تقویت می‌کند.

شکل شماره ۲: تبدیل سرمایه اجتماعی هیئت‌های مذهبی به سرمایه گذاری برای تولید

(د) پاسخ به سؤالات تحقیق

۱. چگونه سرمایه اجتماعی هیئت‌ها می‌تواند ریسک سرمایه‌گذاری در تولید را کاهش دهد؟

سرمایه اجتماعی هیئت‌های مذهبی از طریق سه مکانیسم کلیدی، ریسک سرمایه‌گذاری در تولید را کاهش می‌دهد: نخست، اعتماد نهادی به هیئت‌ها به عنوان نهادهای اخلاق‌مدار (مضمون سازمان‌دهنده «الف»: اعتماد نهادی) جایگزین ضعف دستگاه‌های رسمی تضمین حقوقی می‌شود؛ برای مثال مصاحبه‌شونده ۹ توضیح می‌دهد: «در هیئت، ۱۰ نفر شریک شدیم و کارگاه تولیدی راه انداختیم. همه می‌دانیم اگر کسی ضرر کند، بقیه جبران می‌کنند. اینجا خانواده است و کسی نمی‌خواهد آبرویش برود». این اعتماد، ناشی از هویت جمعی و پایبندی به ارزش‌های مشترک است که هزینه‌های مذاکره و نیاز به وثیقه‌های پیچیده را حذف می‌کند.

دوم، هنجارهای همیاری و تنبیه اجتماعی در هیئت‌ها (مضمون سازمان‌دهنده «د»: هنجارهای همیاری) ابزاری قوی‌تر از قوانین رسمی برای کاهش ریسک فراهم می‌کنند. مصاحبه‌شونده ۲۵ می‌گوید: «وام تعاونی هیئت بدون بهره است، اما اگر کسی پس ندهد، دیگر در هیچ مراسمی پذیرفته نمی‌شود. این از هر سند حقوقی قوی‌تر است». این تنبیه غیررسمی، مبتنی بر ترس از طردشدگی از شبکه اجتماعی حیاتی هیئت، انگیزه بازپرداخت را افزایش می‌دهد.

سوم، شبکه‌های ارتباطی فشرده در هیئت‌ها (مضمون سازمان‌دهنده «ب»: شبکه‌های ارتباطی) امکان نظارت مستقیم بر کل زنجیره ارزش را فراهم می‌کند. مصاحبه‌شونده ۵ اشاره می‌کند: «مواد اولیه را از تأمین‌کننده‌ای می‌خریم که عضو هیئت است. می‌دانیم اگر تقلب کند، در هیئت آبرویش می‌رود». این نظارت غیررسمی، کیفیت تولید را تضمین می‌کند و ریسک تقلب را به حداقل می‌رساند.

۲. آیا نذرها و وقف‌های مذهبی قابلیت تبدیل به سرمایه اولیه برای پروژه‌های اشتغال‌زایی را دارند؟

تبدیل نذرها و وقف‌های مذهبی به سرمایه تولیدی، در هیئت‌های پیشرو به وضوح مشاهده می‌شود (مضمون فراگیر ۳: الگوهای تبدیل سرمایه اجتماعی). شرط اول این تبدیل، شفافیت در مدیریت منابع است (مضمون سازمان‌دهنده «ک»: نذرهای هدف‌مند). مصاحبه‌شونده ۴ بیان می‌کند: «نذر امسال را جمع کردیم و یک دستگاه روغن‌کشی خریدیم. حالا ۲۰ زن در روستا شاغل‌اند. مردم می‌دانند پولشان کجا می‌رود، پس بیشتر مشارکت می‌کنند». این شفافیت، اعتماد اعضا را جلب کرده، مشارکت مالی را افزایش می‌دهد. شرط دوم، آموزش مستمر برای تغییر ذهنیت اعضا از نذر صرفاً مصرفی به نذر مولد است (مضمون سازمان‌دهنده «ن»: آموزش‌های فنی-اقتصادی). مصاحبه‌شونده ۲۱ توضیح می‌دهد: «هر ماه بخشی از نذر را به خرید مواد اولیه کارگاه اختصاص می‌دهم. هیئت به ما آموخت نذر می‌تواند مولد باشد، نه فقط مصرفی». این آموزش‌ها اغلب در قالب گفت‌وگوهای دینی - مانند تأکید بر «کار عبادت است» - ارائه می‌شوند تا مقاومت فرهنگی را کاهش دهند. نمونه‌های عینی مانند خرید دستگاه روغن‌کشی یا تأسیس تعاونی‌های هیئت‌محور (مضمون سازمان‌دهنده «ل»: تعاونی‌های هیئت‌محور) نشان می‌دهد این تبدیل نه تنها ممکن بلکه در عمل به اشتغال‌زایی و تولید پایدار منجر شده است.

۳. آیا هویت جمعی هیئت‌ها می‌تواند جایگزینی برای ضعف تضمین‌های حقوقی در قراردادهای اقتصادی باشد؟

هویت جمعی هیئت‌ها با ایجاد تضمین اخلاقی (مضمون سازمان‌دهنده «د»: هنجارهای همیاری)، جایگزین کارآمدی برای نظام حقوقی ناکارآمد است. این تضمین از دو طریق عمل می‌کند: نخست، ترس از ازدست‌دادن آبرو در جامعه کوچک هیئت که انگیزه‌ای قوی‌تر از جریمه‌های مالی ایجاد

می‌کند. مصاحبه‌شونده ۲۰ می‌گوید: «اگر جنس‌مان بی‌کیفیت باشد، در هیئت آبروریزی می‌شود. این از هر جریمه حقوقی بدتر است» (مضمون سازمان‌دهنده «س»): زنجیره ارزش هیئت‌محور). حتی تولیدکنندگانی که در سیستم رسمی سابقه تقلب دارند، در هیئت‌ها به دلیل این ترس، به کیفیت پایبند می‌مانند.

دوم، اشتراک ارزش‌های اخلاقی، پایبندی به تعهدات را به امری دینی تبدیل می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۴ توضیح می‌دهد: «محصولات را فقط به مغازه‌های عضو هیئت‌های دیگر می‌فروشیم. می‌دانیم آنها هم مثل ما مراقب کیفیت هستند» (مضمون سازمان‌دهنده «س»): زنجیره ارزش هیئت‌محور). این هویت مشترک، نیاز به قراردادهای پیچیده را منتفی می‌کند؛ زیرا طرفین معامله خود را بخشی از یک «خانواده بزرگ‌تر» می‌دانند که نظارت اخلاقی بر آن حاکم است. این مکانیسم‌ها نشان می‌دهند هیئت‌ها نه تنها جایگزین نظام حقوقی می‌شوند، بلکه در برخی موارد - مانند کاهش تقلب - عملکردی برتر از آن دارند.

یافته‌های این پژوهش تأکید می‌کند که هیئت‌های مذهبی با تکیه بر سرمایه اجتماعی (مضمون فراگیر ۱) و الگوهای تبدیل (مضمون فراگیر ۳) می‌توانند الگویی بومی برای حل چالش‌های ساختاری اقتصاد ایران ارائه دهند. این الگو، مبتنی بر تبدیل اعتماد به سرمایه، نذر به تولید و اخلاق به تضمین است و در صورت حفظ تعادل بین کارکردهای معنوی و اقتصادی، قابلیت توسعه به سطح ملی را دارد.

۵. مدل پیشنهادی پژوهش

تحلیل کلی مضامین و ارتباطات میان آنها

در این بخش تلاش می‌شود با نگاهی جامع به مضامین سه‌گانه فراگیر و ارتباطات میان آنها نحوه تعامل و هم‌افزایی این مضامین بررسی شود. این تحلیل به ماکمک می‌کند با درک روابط پنهان میان عناصر مختلف، مسیر

طراحی مدلی جامع برای تحقیق روشن‌تر شود.

۱. تحلیل مضمون فراگیر اول: سرمایه اجتماعی به مثابه ابزار تحول اقتصادی

مضمون فراگیر اول نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی هیئت‌های مذهبی، از طریق سه عنصر کلیدی یعنی اعتماد نهادی، شبکه‌های ارتباطی و هنجارهای همیاری، به عنوان بستر اولیه سرمایه‌گذاری عمل می‌کند.

این «سرمایه اجتماعی» ریسک اقتصادی را کاهش می‌دهد و فضای امنی برای مشارکت اقتصادی فراهم می‌کند. شبکه‌های ارتباطی میان اعضا، امکان جمع‌آوری و توزیع منابع را ساده‌تر کرده‌اند. هنجارهای همیاری، بازپرداخت وام‌ها را تضمین و اعتماد نهادی را تکمیل می‌کنند.

۲. تحلیل مضمون فراگیر دوم: رفع موانع ساختاری برای سرمایه‌گذاری تولیدی

مضمون فراگیر دوم به موانع ساختاری سرمایه‌گذاری در تولید پرداخته، ظرفیت هیئت‌های مذهبی برای شکستن چرخه‌های معیوب را نشان می‌دهد. این «مضمون» از طریق اصلاح نگرش سرمایه‌های خرد از سوداگری به تولید (مضمون سازمان‌دهنده و) تقویت مشارکت‌های مردمی و بازسازی اعتماد عمومی (مضمون سازمان‌دهنده «ز») مقابله با موانع بوروکراتیک و قانونی (مضمون سازمان‌دهنده «ح») به هیئت‌ها امکان غلبه بر ساختارهای اقتصادی معیوب می‌دهد. این مضمون به طور مستقیم با مضامین فراگیر اول و سوم مرتبط است؛ زیرا پایه اعتماد و ابزارهای اجرایی در تحقق اهداف آن مؤثرند.

۳. تحلیل مضمون فراگیر سوم: الگوهای عملی تبدیل سرمایه اجتماعی به اقتصادی

مضمون فراگیر سوم به الگوهای عملی پرداخته که از سرمایه اجتماعی برای تولید بهره می‌برند. این «مضمون» از نذرهای هدف‌مند و مناسک مذهبی برای جمع‌آوری منابع مالی و بازاریابی محصولات محلی استفاده می‌کند. با ایجاد تعاونی‌های هیئت‌محور، ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش داده، فضای امنی برای فعالیت اقتصادی فراهم می‌آورد. آموزش‌های تلفیق‌شده با گفتمان دینی، توانمندسازی اعضا را تقویت و به رفع موانع فرهنگی کمک می‌کند.

۴. ارتباطات میان مضامین فراگیر

مضامین سه گانه تحقیق به صورت زنجیره‌ای و هم افزا عمل می‌کنند: از اعتماد تا تولید: مضمون فراگیر اول، پایه‌ای برای مضمون دوم و سوم ایجاد می‌کند. اعتماد نهادی و شبکه‌های ارتباطی نه تنها ریسک را کاهش می‌دهند، بلکه امکان مشارکت جمعی و کاهش موانع ساختاری را فراهم می‌آورند.

از ابزارهای اجرایی تا رفع موانع: مضمون سوم، ابزارهای عملیاتی نظیر نذرهای هدف‌مند و تعاونی‌های هیئت‌محور را ارائه می‌دهد که نقش مهمی در مضمون دوم (رفع موانع ساختاری) ایفا می‌کنند.

از توانمندسازی تا تقویت هویت جمعی: آموزش‌های اقتصادی (فراگیر سوم) و مناسک مذهبی (فراگیر اول و سوم) به بازسازی اعتماد عمومی و تقویت مشارکت‌های مردمی کمک می‌کنند.

چرخه هم‌افزایی تولیدمحور هیئت‌های مذهبی

بر اساس این تحلیل، مدل پیشنهادی به صورت یک چرخه هم‌افزایی طراحی شده است که مؤلفه‌های تحقیق را به شکل ساختاریافته تلفیق می‌کند. مراحل مدل:

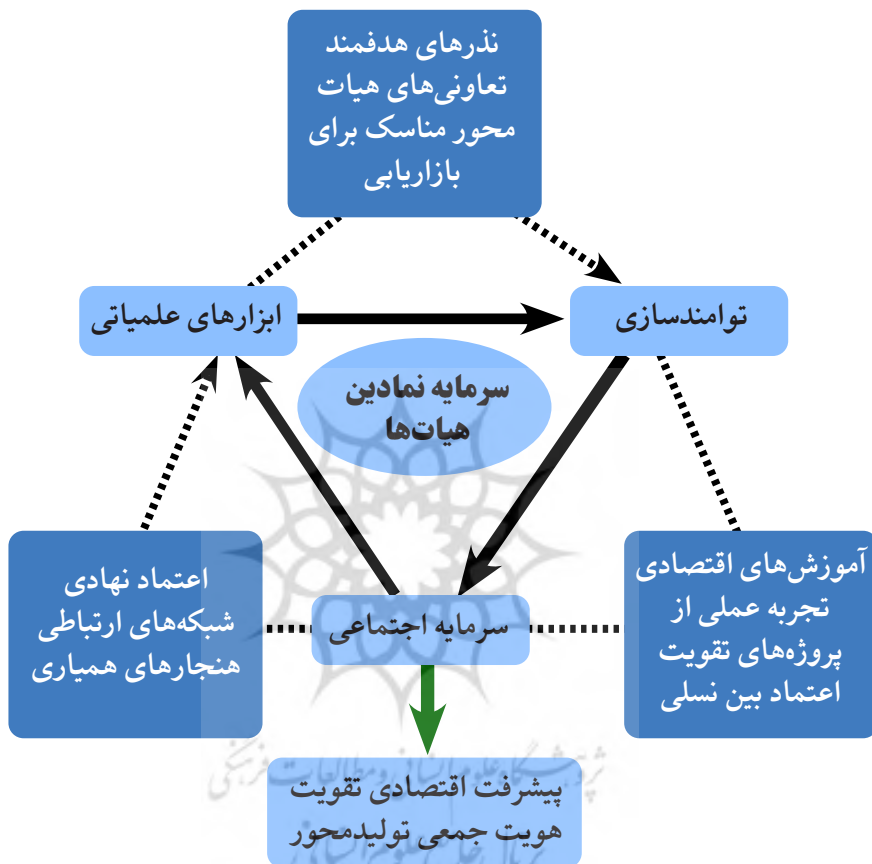
مرحله ایجاد اعتماد و همکاری (فراگیر اول): اعتماد نهادی، هنجارهای همیاری و شبکه‌های اجتماعی، بستری امن برای فعالیتهای اقتصادی فراهم کرده، سرمایه‌های پراکنده را گرد هم می‌آورند.

مرحله تبدیل سرمایه اجتماعی به اقتصادی (فراگیر سوم): با استفاده از نذرهای هدف‌مند و مناسک مذهبی، منابع مالی جمع‌آوری و به سمت فعالیت‌های تولیدی هدایت می‌شوند.

مرحله رفع موانع ساختاری و تسهیل سرمایه‌گذاری (فراگیر دوم): آموزش‌های تخصصی و تعاونی‌های هیئت‌محور، موانع قانونی و فرهنگی را از میان برداشته، ابزارهای لازم برای سرمایه‌گذاری فراهم می‌کنند.

تحلیل نقش هیئت‌های مذهبی در تبدیل سرمایه اجتماعی به موتور محرکه اقتصاد مقاومتی

مرحله پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی: نظارت اجتماعی و تضمین اخلاقی، کیفیت تولید و بهره‌وری اقتصادی را تضمین و اعتماد اعضا را حفظ می‌کند.

شکل شماره ۳. چرخه هم‌افزایی تولیدمحور هیئت‌های مذهبی

ویژگی‌های مدل

هم‌افزایی مضامین: مدل پیشنهادی، نقاط قوت مضامین فراگیر را به صورت یکپارچه به کار می‌گیرد و از هم‌افزایی آنها برای توسعه اقتصادی بهره می‌برد.

تلفیق اقتصادی و معنوی: استفاده از سرمایه نمادین هیئت‌ها (مناسک

مذهبی و هویت جمعی) به عنوان عنصر انسجام‌بخش، امکان تلفیق اقتصادی و معنوی را فراهم می‌کند.

پایداری و تطبیق‌پذیری: این مدل به گونه‌ای طراحی شده که قابلیت بومی‌سازی در سطح محلی و ملی را دارد و می‌تواند در شرایط مختلف تطبیق داده شود.

این مدل نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی، با ترکیب سرمایه اجتماعی، ابزارهای اجرایی و سرمایه نمادین، به الگوی بومی و موفقی برای پیشرفت اقتصادی تبدیل شده‌اند. این مدل نه تنها به ارتقای تولید و اشتغال‌زایی کمک می‌کند، بلکه انسجام اجتماعی و هویت اقتصادی جمعی را تقویت می‌کند.

نتیجه‌گیری

هیئت‌های مذهبی ایران با تکیه بر سرمایه اجتماعی دینی توانسته‌اند بستر مؤثری برای تقویت اعتماد، تولید و فعالیت‌های اقتصادی مقاومتی ایجاد کنند. آنها با ایفای نقش بانک‌های اعتماد غیررسمی نذرهای هدف‌مند را به سرمایه‌گذاری تولیدی تبدیل کرده‌اند. مناسب‌سازی مذهبی نیز بستری برای بازاریابی و فروش مستقیم محصولات محلی فراهم کرده‌اند. آموزش‌های دینی-اقتصادی، نظیر «جهاد اقتصادی»، مفاهیم مالی را در قالب دینی آموزش داده و مقاومت فرهنگی را کاهش داده‌اند. چالش اصلی، حفظ تعادل میان اهداف معنوی و اقتصادی برای جلوگیری از تضعیف سرمایه اجتماعی هیئت‌هاست.

راهکارهای سیاستی که این پژوهش پیشنهاد می‌دهد:

ایجاد صندوق‌های تولیدی با نظارت شوراهای مردمی برای افزایش شفافیت: این راهکار مستقیماً از مضمون سازمان‌دهنده «هنجارهای همیاری به عنوان تضمین اخلاقی بازپرداخت وام‌ها» (مضمون «د») و «نذرهای هدف‌مند به عنوان موتور محرکه راه‌اندازی کسب‌وکارهای جمعی» (مضمون

«ک») الهام گرفته است. شفافیت و نظارت اجتماعی برای مدیریت وام‌ها و سرمایه‌های جمعی به عنوان اصول محوری در این مضامین برجسته شده‌اند. ادغام هیئت‌ها در زنجیره‌های ارزش ملی با حفظ استقلال مدیریتی آنها: این راهکار ریشه در مضمون سازمان‌دهنده «ایجاد زنجیره ارزش مبتنی بر اعتماد هیئت‌محور» (مضمون «س») دارد. این مضمون نشان می‌دهد هیئت‌ها با ایجاد زنجیره‌های اقتصادی درون شبکه‌های خود می‌توانند بخشی از زنجیره‌های ارزش گسترده‌تری شوند به شرط حفظ استقلال هویتی و مدیریتی.

استفاده از هیئت‌ها برای ارائه آموزش‌های سواد مالی و توانمندسازی مناطق محروم: این پیشنهاد برگرفته از مضمون سازمان‌دهنده «آموزش‌های فنی-اقتصادی در قالب برنامه‌های مذهبی» (مضمون «ن») است. این مضمون اهمیت آموزش و توانمندسازی از طریق گفتمان‌های دینی را برای تغییر ذهنیت و ارتقای ظرفیت‌های اقتصادی اعضای هیئت‌ها و جوامع محروم برجسته می‌کند.

این پژوهش نشان می‌دهد هیئت‌های مذهبی، با حفظ هویت دینی و ارزش‌های مردمی، به ماشین‌های اقتصادی خودجوشی تبدیل می‌شوند که تولید را رونق داده، اعتماد را تقویت می‌کنند و الگویی بومی برای عبور از بحران‌های اقتصادی ارائه می‌دهند. اقتصاد مقاومتی در ایران نه تنها در ساختارهای رسمی بلکه در قلب هیئت‌های عاشقانی شکل می‌گیرد که هم «روضه» می‌خوانند و هم «روغن‌کشی» راه می‌اندازند.

پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی:

بررسی نقش اقتصادی هیئت‌های مذهبی ایران با نهادهای مشابه در کشورهای اسلامی.

مطالعه استفاده از فضای مجازی هیئت‌ها برای جذب سرمایه و آموزش اقتصادی.

ارزیابی بلندمدت تعاونی‌های هیئت‌محور از نظر اقتصادی و اجتماعی.
تحلیل تفاوت مشارکت زنان و مردان در سرمایه‌گذاری‌های هیئت‌محور.
تعامل رسمی: بررسی همکاری هیئت‌ها با نهادهای دولتی برای کاهش
موانع اداری.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده‌مسئول، این مقاله هیچ گونه حامی مالی ندارد.

سهم نویسنده در پژوهش

نویسنده به‌تنهایی مسئولیت کامل طراحی، اجرا، نگارش و تأیید نهایی
مقاله را بر عهده داشته است.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌کنند که هیچ گونه تضاد منافی در ارتباط با این
مقاله وجود ندارد.

منابع

- آفروش، رحیم (۱۴۰۱). هیئت فرهنگ‌ساز؛ هیئت فرهنگ‌سوز. *مطالعات آئینی «ع»*، ۱ (۱)،
اردیبهشت، ۱۷-۲۰.
- پاتنام، رابرت (۱۳۹۲). *دموکراسی و سنت‌های مدنی*. ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: دفتر
مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- بابایی، عباس، باصری، احمد، ناظمی اردکانی، مهدی، و مرادی، حجت‌الله (۱۳۹۶). تدوین
راهبردهای تقویت کارکردهای هیئت‌های مذهبی با رویکرد ارتقای قدرت نرم جمهوری
اسلامی ایران. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲- (۷۵)، تابستان، ۳۱-۶۲.
- تاج‌بخش، کیان (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*. تهران: شیرازه.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد
علوم و تحقیقات.
- حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (دام عزه العالی)، بیانات، در:

www.khamenei.ir.

خلیلیان اشکذری، محمدجمال (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی؛ تضمین‌کننده امنیت اقتصادی
کشور*. دوفصلنامه پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی، ۱ (۱)، ۱۵۷-۱۸۱.

دموری، داریوش، طاهری دمنه، محسن، و کنجکاو منفرد، امیررضا (۱۳۸۹). واکاوی نقش مذهب شیعی در آفرینش سرمایه اجتماعی. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۱ (۴۳)، ۳-۲۴.

معلی، حمزه، رجائی رامشه، سیدمحمدکاظم، و جابری، علی (۱۴۰۲). نقش هیئت‌های مذهبی در پیشرفت اقتصادی (مطالعه موردی ۱۳۹۶-۱۴۰۱). دوفصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی، ۱۴ (۲)، ۱۲۹-۱۴۷.

معلی، حمزه، و رحمتی‌نیا، محسن (۱۳۹۹). اقتصاد هیئت: کنکاشی در مسائل مالی و کارکردهای اقتصادی هیئت‌های مذهبی. چ ۲، قم: انتشارات پنج دری.

معلی، حمزه (۱۳۹۷). سنگر حسینی در کارزار اقتصادی: ۱۰ فیش منبر با موضوع جنگ اقتصادی و حمایت از کالای ایرانی (ویژه محرم الحرام ۱۴۴۰). قم: انتشارات پنج دری.

احمدیان، محمدعلی، و عرفانیان، سمیرا (۱۳۹۴). بررسی نقش مساجد در توسعه محله‌ای در شهر مشهد. جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۲ (۱)، ۹۴-۱۱۰.

شفیعی، عباس (۱۴۰۳). راهبرد اقتصاد مقاومتی در بستر مدیریت راهبردی اسلامی؛ رهیافتی از داستان یوسف نبی^(ع). مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۸ (۳۱)، ۹۱-۱۲۰.

مظاهری، محسن حسام (۱۳۸۹). رسانه شیعه: جامعه‌شناسی آیین‌های سوگواری و هیئت‌های مذهبی در ایران. تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications, Inc.

Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, N.Y: Simon & Schuster.

Whitham, Monica Marlene (2007). *Living better together: The relationship between social capital and quality of life in small towns*. Thesis, Department of Sociology, IowaStateUniversity.